

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2023.33.24>
УДК 316. 42 (477)

Людмила ГЛИНСЬКА

кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-2223-2024
Email: glinskay.lyudmila2016@gmail.com

Наталя ГЛЕБОВА

доктор соціологічних наук,
професор кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0000-0003-3417-1337
Email: nat.glebova2005@gmail.com

Олексій АНДРЮЩЕНКО

здобувач ступеня доктор філософії
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ORCID: 0009-0008-6638-7312
Email: isweetcherry92@gmail.com

**ЕТНІЧНА ЄДНІСТЬ БАГАТОКУЛЬТУРНОЇ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ЯК
МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ВІЙНИ**

Анотація. У статті аналізується сутність і характерні риси російської військової агресії та її прояви проти мирного населення окупованого міста Мелітополь незалежної України. Встановлено, що небезпека російсько-української війни полягає у тому, що вона несе екзистенційну загрозу українству, ставить під сумнів демократичний шлях нашої країни до європейської спільноти, руйнуючи «крихіткість буття» кожній людині. Виявлено, що ці складні дні для мелітопольців стали випробуванням на витривалість і стійкість, єднання і взаємодопомогу, мудрість і розсудливість всієї багатоетнічної громади міста, яка налічує близько 100-та національностей та етнічних груп, між якими укорінилися глибокі вікові традиції добросусідства та взаємоповаги. В культурній і освітній сфері окупаційна влада міста заборонила як державну мову, так і мови національних спільнот, шляхом примусового переходу шкіл і дитячих садочків на російську мову й російські програми. Однак уже з перших днів мелітопольці об'єдналися в добрих справах та підтримці: благодійні фонди, громадські організації, церкви об'єднали свої зусилля, щоб підтримати тих, кому було найважче. Десятки національностей, тисячі людей і одне головне гасло «Мелітополь – Україна», яке скандували під прицілом ворожих автоматів, підтверджуючи, що сила нашої громади в єдності та згуртованості. Стверджується, що ні повномасштабне вторгнення, ні окупація міста не зламали мелітопольців і не знищили особливе почуття міжкультурної єдності і

взаємної підтримки. На прикладі тимчасово окупованого міста Мелітополя показано роль громадського спротиву та згуртованості в протидії ідеології «руського міра» та приближенні переможного українського миру. Зроблено акцент на тому, що віра у перемогу України та вся робота для її наближення є головним пріоритетом для усіх українців та багатокультурної громади мелітопольців у тому числі.

Ключові слова: етнічні спільноти, багатокультурна громада, національні культурні товариства, російська військова агресія, окупація.

Lyudmila GLYNS'KA

Ph.D. in Philosophical Sciences,
Associate Professor of the Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Natalia HLEBOVA

Dr. Sc. in Sociology,
Professor of the Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

Oleksii ANDRIUSHCHENKO

Ph.D. student in Philosophy
Department of Sociology and Philosophy,
Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

ETHNIC UNITY OF THE MULTICULTURAL COMMUNITY OF MELITOPOL AS A MARKER OF NATIONAL RESISTANCE TO THE INVASION

Abstract. *The article analyzes the essence and characteristic features of Russian military aggression and its manifestations in the conditions of an aggressive war against the civilian population of the occupied city of Melitopol of independent Ukraine. It has been established that the danger of the Russian-Ukrainian war lies in the fact that it poses an existential threat to Ukraine, calls into question the democratic path of our country to the European community, destroying the "fragility of being" for every person. It was revealed that these difficult days for the people of Melitopol became a test of endurance and stability, unity and mutual assistance, wisdom and prudence of the entire multi-ethnic community of the city, which includes about 100 nationalities and ethnic groups, among which deep age-old traditions of good neighborliness and mutual respect have taken root. In the cultural and educational sphere, the occupation authorities of the city banned both the state language and the languages of the national communities, by forcing schools and kindergartens to switch to the Russian language and Russian programs. However, from the very first days, the people of Melitopol united in good deeds and support: charitable foundations, public organizations, churches united their efforts to support those who had the hardest time. Dozens of nationalities, thousands of people and one main slogan "Melitopol - Ukraine", which was chanted under the sights of enemy machine guns, confirming that the strength of our community lies in unity and cohesion. It is claimed that neither the full-scale invasion nor the occupation of the city broke the people of Melitopol and did not destroy the special feeling of intercultural unity and mutual support. Using the example of the temporarily occupied city of Melitopol, the role of public resistance and solidarity in countering the ideology of the "Russian Peace" and bringing about a victorious peace is shown. Emphasis was placed on the fact that faith in the victory of Ukraine and all the work to bring it closer is the main priority for all Ukrainians, including the multicultural community of Melitopol residents.*

Keywords: *ethnic communities, multicultural community, national cultural societies, Russian military aggression, occupation.*

Постановка проблеми. Україна зараз переживає досить складні часи, адже країна-сусід, країна, разом з якою Україна пройшла довгий шлях, країна, яку багато хто називає "братським народом", проявляє збройну, військову агресію, спрямовану проти мирного населення України.

З моменту окупації частини української території Росією ми стали свідками порушень прав українських громадян, включаючи національні меншини, хоч усі громадяни України, незалежно від

їхньої національності, повинні мати право на свободу та безпеку.

З перших днів окупації на багатотисячні мітинги на підтримку Мелітополя виходили представники всіх етносів. Поруч стояли мелітопольські караїми, болгары, поляки, кримські татари тощо.

В культурній і освітній сфері окупаційна влада міста заборонила як державну мову, так і мови національних спільнот шляхом примусового переходу шкіл і дитячих садочків на російську мову й

російські програми. У місцевому краєзнавчому музеї почали виготовляти «нові експонати», які перекручували справжню історію та культуру міста, називаючи наш край частиною малоросії або новоросії. Також з музею було вивезене скіфське золото, що вважалось культурною перлиною міста.

Аналіз наукових публікацій. Серед українських науковців зараз з'явився цілий спектр українських аналітиків, які займаються дослідженням проблем рашизму і війни. Це професори О. Костенко, М. Піддячий, О. Гринь, І. Лосєв, С. Грабовський [5], І. Грабовська [3; 4; 5] тощо. На шовіністичних, расистських, ксенофобських, антиліберальних ознаках російського фашизму та його геноцидних практиках наголошують такі вітчизняні дослідники, як В. В'ятрович, О. Кривдик, О. Кудрін, Л. Якубова, С. Дацюк, А. Дробович, О. Гринів, О. Костенко, П. Олещук, О. Романчук.

Мета дослідження: проаналізувати особливості прояву російської військової агресії в соціокультурному середовищі окупованого міста Мелітополя та інструменти протидії багатокультурної мелітопольської громади агресорам в наближенні переможного миру.

Виклад основного матеріалу. В умовах російської військової агресії, спрямованої на вільну і незалежну Україну, кожен свідомий громадянин нашої країни робить все можливе для якнайшвидшої перемоги над лютим ворогом. Сьогодні значна частина нашої країни, на жаль, перебуває у тимчасовій окупації, переживає найсуворіші випробування. Це випробування на витримку і стійкість, єднання і взаємодопомогу, мудрість і розсудливість. І головне – це випробування нашої гідності, поваги до себе і своєї історії, культури, любові до Батьківщини [6].

Історично Україна та Росія творили принципово відмінні ідеології, що є свідченням з цілковито-протилежним вибором цивілізаційного напрямку. Російська імперська ідеологія формувалася протягом століть і має своїм підґрунтям такі риси ментальності, як: зверхність, домінування, психологічний нахил до вседозволеності й грабіжництва, раболіпне схиляння перед владою у різноманітних формах, аномальна терплячість, релігійний фанатизм тощо. Антилюдяність та жорстокість нарощувались, і складно сказати, чи є його апогей на окупованих територіях [10].

Російська Федерація використовує терор стосовно цивільних громадян як інструмент впливу на позицію України, і це створює серйозні загрози для прав людини та міжнародної безпеки. Використання механізмів міжнародного правосуддя може сприяти притягненню агресора до відповідальності та забезпечити відшкодування за завдані збитки.

Саме зараз населення України об'єдналося в єдину громаду, кожен намагається чимось допомогти іншим, значно зріс патріотизм. Слід зазначити, що

саме патріотизм є основним чинником формування національної ідентичності українців, адже в умовах російської агресії люди різних національностей встали на захист своєї держави та усвідомлено вважають себе частиною української політичної нації. Люди голими руками зупиняють ворожу техніку, виходять на протести, мітинги в окупованих територіях України.

Загарбницькі війни завжди супроводжуються байдужістю до будь якого життя, злочинами проти людяності, убивствами, нищеннями, поневоленням, засланнями й іншими жорстокостями, скоєними по відношенню до мирного населення. Вони завжди підривають і обмежують цінності, що лежать в основі прав людини, а разом з ними і правову систему, що має їх захищати. Це переслідування за політичними, расовими, національними чи релігійними мотивами.

Дійсно, складно уявити собі, що права людини можуть дотримуватися тоді, коли саме життя людини явно знаходиться під прицілом зброї. Безперечно, війна з Росією стала серйозним викликом для боротьби за права саме національних меншин в Україні, оскільки представники всіх національностей на території України постраждали від конфлікту. Населені пункти з компактним проживанням меншин в зоні конфлікту зазнали великих труднощів і терору. Кількість постраждалих і переміщених осіб є невідомою через обмежену доступність до інформації. Також стали відомі випадки викрадень представників національних меншин за їх проукраїнську позицію.

Досить складним є становище корінних народів Криму, окупованого Росією, зокрема кримських татар. Росія порушує їх права, забороняючи діяльність меджлису кримськотатарського народу та обмежуючи свободу виразу думок і релігійних переконань. Крім того, жителі Криму можуть бути примусово залучені до служби в армії Росії, що є порушенням міжнародного права. Треба зазначити, що активно практикується затримання за використання української символіки, пісень і гімну. Ці дії свідчать про обмеження свободи слова і демонструють репресії проти осіб, які висловлюють свою приналежність до української культури та нації. Також політичні в'язні зазнають систематичних порушень прав людини, зокрема в галузі медичного обслуговування. Незаконно утримувані особи, які потребують медичної допомоги, не отримують її вчасно та в належному обсязі, що призводить до тяжких наслідків, включаючи смерть. Такі дії є порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод "Заборона катування" [9].

Також окупаційна адміністрація прагне зменшити релігійні права мусульманської спільноти, включаючи спроби створення зони відпочинку на території мусульманського кладовища і звинувачення релігійних діячів у "незаконній місіонерській діяльності". Релігійні громади стикаються з погрозами, арештами й утисками, що свідчить про

системну атаку на релігійні свободи на окупованих територіях.

Ці дії Росії суперечать міжнародним стандартам та основним принципам прав людини, включаючи право на свободу совісті та релігійну свободу, які закріплені в Конвенції про захист прав людини та інших міжнародних документах. Порушення цих прав створює серйозні проблеми для вірян і релігійних спільнот та може призвести до глибокої дискримінації на релігійних підставах.

У відповідь на ці порушення Україна має право та обов'язок захищати права своїх громадян та релігійних спільнот на окупованих територіях. Введення санкцій та інших заходів для захисту прав громадян й обмеження діяльності релігійних організацій, які співпрацюють із російськими окупантами, може бути спрямовано на відвернення подібних порушень та захист прав людини та релігійних свобод [9].

Триває важлива боротьба за права дітей, які стали жертвами війни. Геноцид дітей та порушення їхніх прав є неприпустимими, і ми маємо спільно працювати, щоб забезпечити їхню безпеку та благополуччя. У контексті війни та конфлікту це стає особливо актуальним, оскільки діти завжди є найвразливішими учасниками суспільства. Масштаби порушень прав дітей вражають. Ситуація з дітьми, які були депортовані до Російської Федерації або примусово переміщені на тимчасово невідконтрольній території України, є надзвичайно складною та тривожною.

Через важливе стратегічне розташування (перетин європейських автомагістралей та наявність залізничної лінії міжнародного значення до окупованого Кримського півострова) український багатокультурний Мелітополь з 25 лютого 2022 року перебуває у тимчасовій окупації внаслідок російської військової агресії. Ці складні дні для мелітопольців є випробуванням на витримку і стійкість, єднання і взаємодопомоги, мудрості і розсудливості всієї багатоетнічної громади міста, яка налічує близько 100-та національностей і етнічних груп, між якими укорінилися глибокі вікові традиції добросусідства та взаємоповаги.

В ті перші дні, коли у місто Мелітополь зайшли російські війська, місцеві мешканці зустріли їх мирними протестами. Мелітопольці самостійно стихійно організували проукраїнські мітинги із меседжами до російських солдат: «Повертайтеся назад додому!», «Вам тут не раді», «Нас не потрібно звільняти», «Ми не хочемо жити в «руському мірі»». І так мелітопольці виходили на вулицю кожного дня, доки їх не стали забирати в полон та відправляти в катівні.

А вже 2 березня російські військові відкрили вогонь по мирних протестувальниках, троє людей зазнали травм, один з них — вогнепальне поранення колінного суглобу. 4 березня росіяни захопили телевізійну вежу Мелітополя та увімкнули російське телебачення. 5 березня знову пройшов мирний

мітинг з вимогою до російських військових покинути місто. Росіяни відкрили вогонь у повітря, проте це не спинило протестувальників.

Потім розпочалися чисельні викрадення: 11 березня 2022 р. було викрадено міського мера Івана Федорова, 12 березня — активістку Ольгу Гайсумову, 13 березня росіяни викрали голову районної ради Сергія Прийму. Серед полонених опинились: кримсько-татарська активістка, директорка краєзнавчого музею Лейла Ібрагімова; пастор, громадянин Америки Дмитро Бодю; місцеві активісти, громадяни Ізраїлю родина Кумок; батько полячки Світлани Залізецької, волонтер; викладачі педагогічного університету Ярослав Попенко та Володимир Воровка. На сьогодні у Мелітополі викрадено і знаходиться в полоні більше 400 осіб, доля переважної більшості з яких до сих пір невідома.

З метою заблокувати доступ до інформації та обмежити спілкування патріотів окупанти в місті відключили мобільний зв'язок та Інтернет. У інформаційному просторі міста почали розповсюджуватися пропагандистські листівки про так звані «блага» окупаційної влади, а медіа простір заповнили лише російські телеканали. У соціальних мережах вони створили свої проросійські Телеграм-канали: «Вежливые и заботливые», «Новый Мелітополь», «Информация для граждан Мелітополя и района» тощо [1].

Десятки національностей, тисячі людей і одне головне гасло «Мелітополь – Україна», яке скандували під прицілом ворожих автоматів жителі міста, підтверджуючи, що сила нашої громади в єдності та згуртованості.

З перших днів мелітопольці об'єдналися в добрих справах і підтримці: благодійні фонди, громадські організації, церкви об'єднали свої зусилля, щоб підтримати тих, кому було найважче.

Мелітопольці показали свою єдність не тільки в соціальній, але й у духовній сфері. 130 днів на центральній площі окупованого міста йшла міжконфесійна молитва. Священники і віряни православних, католицьких і протестантських громад (крім російської православної церкви), представники національно культурних товариств стояли разом за український Мелітополь.

Ні повномасштабне вторгнення, ні окупація міста не зламали мелітопольців і не знищили особливе почуття міжкультурної єдності та взаємної підтримки. Громадська активність наших мешканців помітна по всьому світові. Вона об'єднує навіть тих, хто давно виїхав з міста, але готовий його сьогодні підтримати. До руху допомоги місту приєднується все більше людей. Волонтерський рух в окупації об'єднував представників різних національних спільнот і відкрито діяв, поки це було можливо. Діє і донині рух опору, який об'єднує громаду. Після перемоги про це можна буде сказати більше, але те, що Мелітополь нескорений – це очевидно для тих, хто слідкує за ситуацією.

На даний момент росіяни у майже п'ятнадцяти релігійних громадах забрали церковні будівлі. В деяких із них розмістилися військові, інші будівлі просто пограбовані та закриті. У будівлі однієї з церков розмістили окупаційне «міністерство». Але віруючі люди навіть у цих умовах зберігають свою єдність, підтримку, проводять спільні заходи та допомагають один одному.

З посиленням репресій, гуманітарною катастрофою, блокуванням окупантами українських гуманітарних конвоїв, психологічною напругою, життям під дулом автомата, мелітопольці стали покидати місто. А населення, яке залишилось на тимчасово окупованих територіях, зараз живе в постійному стресі, відчуває страх та тривогу, паніку, виснаження, спустошення тощо. Після більш як півтора року окупації рашисти взагалі перетворили місто на центр деукраїнізації: вони вилучають українські книжки; забороняють нашу історію; прибирають зі шкільної програми українську мову і літературу та заявили про необхідність «укреплять російську ідентичність». Псевдовлада намагається «укріпити ідентичність», впливаючи на свідомість населення, та готує його до участі у війні проти України [1].

Росіяни перетворили окуповані території країни на в'язниці, а окремі населені пункти – на тюремні камери. Крім того, в окремих поселеннях Запорізької області окупанти запровадили цілодобові комендантські дні. Місцевому населенню не дозволяють виходити з дому навіть за продуктами та ліками. Людей також змушують оформляти перепустки для пересування між окупованими містами та селами.

У такій ситуації жителі, які залишилися в тимчасово окупованому багатокультурному місті, згуртувались на своїх мікротериторіях і посилити сусідські зв'язки на вулиці, у дворах багатопверхових будинків. Таким чином надавалася допомога сусідам, поширювалася корисна інформація та новини з зони бойових дій.

Проте, попри вражаючі приклади підтримки і єдності, ми вже зараз розуміємо, що після того, як Збройні Сили України звільнять Мелітополь та інші тимчасово окуповані території, перед нами постануть нові виклики, серед яких найважливіший – згуртування мешканців Мелітопольської громади. Глобально ми говоримо про людей, які на час повномасштабного вторгнення залишались в окупації, чи виїхали на підконтрольну Україні територію, або за кордон, захищали нашу землю.

Для представників етнічних спільнот окупація є причиною додаткової дискримінації. Російська агресія вже значно погіршила становище національно-культурних меншин. Наприклад, кримські татари зараз під пильною увагою окупантів саме через свою національність. Власне «національною меншиною» на рідній землі наразі є й українці, яких викрадають, катують та залякують саме через національність.

Одна з можливих больових точок – роми. Багато ромських родин залишилися на тимчасово окупованих територіях або в зоні бойових дій через відсутність грошей та можливості евакуюватися. В окупації вони отримують соціальну та гуманітарну допомогу від загарбників, що в подальшому може стати причиною конфліктів.

Висновки і пропозиції. Знайти порозуміння між усіма категоріями мешканців та попередити дискримінацію за будь-якою ознакою – це запорука швидкого та ефективного відновлення життя громади після деокупації.

Саме тому в Стратегії розвитку регіону після деокупації, розробленій міською владою Мелітополя за участі представників етнічних спільнот, чільне місце посідає питання примирення людей. Наразі багатокультурна спільнота Мелітополя вже діє в двох напрямках: прямо зараз працюємо над розширенням міжкультурної взаємодії та підтримки ініціатив етнічних спільнот, представники яких виїхали з окупованої території; проводимо онлайн та офлайн зустрічі для розробки єдиної візії інтеркультурного європейського Мелітополя.

Мелітопольці, які виїхали, виступають амбасадорами нашого міста і вже зараз допомагають нам готуватися до деокупації. На майбутнє в Дорожній карті реінтеграції та повосенного відновлення Мелітопольщини і всього Приазов'я передбачаємо активну участь етноспільнот Мелітополя у пошуку шляхів згуртованості та відновленні багатокультурної взаємодії в Мелітопольській громаді. Плануємо відновлення роботи «Ради національних товариств», як важливого учасника реінтеграції повосенного міста.

Сьогодні Україна ефективно стримує російську збройну агресію завдяки зусиллям на військовому, дипломатичному, інформаційному фронтах, а також потужній міжнародній допомозі. Ми боротимемося, доки не звільнимо від окупанта останній сантиметр української землі. Тож наше суспільство має й надалі залишатися консолідованим для перемоги над агресором та розбудови демократичної правової держави в сім'ї європейських народів.

З 2014 року Україна бореться за суверенітет і соборність. Російський агресор тимчасово окупував окремі українські землі, але всі вони обов'язково будуть звільнені. Україна переможе ворога й відновить територіальну цілісність.

1. Афанасьєва Л.В., Глебова Н.І., Глинська Л.Ф., Андрющенко А., Решетнікова О. Проблеми та труднощі українських жінок, що проживають на окупованій території. *Українознавчий альманах*. Випуск 32, 2023. С. 8–13.
2. Баланда А. Соціальні детермінанти національної безпеки України. К.: Вид-во Національної бібліотеки ім. Вернадського, 2008. 413 с.
3. Грабовська І. Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 29–35.

4. Грабовська І. Суб'єктивація versus масовізація українського соціуму. *Studia Orientalne*. Польща. No4. 2022. С. 71–82.
5. Грабовська І., Грабовський С. Хвилі глобалізації, деколонізація та геополітична суб'єктність. *Українознавство*. 2023. No1. С. 212–225.
6. Земфіра Кондур, Афанас'єва Л.В., Букреєва І.В., Глебова Н.І., Глинська Л.Ф., Фалько Н.М. Регіональний досвід дієвих механізмів вирішення труднощів і проблем національних меншин в умовах війни: проєктний досвід. *Українознавчий альманах*. Випуск 30, 2022. С. 89–96.
7. Ільчук Л. Основні загрози та пріоритети розвитку соціальної безпеки в Україні. К.: Український центр політичного менеджменту, 2010. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=98&>.
8. Консолідація українців в умовах російської агресії. URL: <http://ipood.com.ua/novini/konsoldacya-ukrancv-v-umovah-rosysko-agres/>
9. Цюрупа М.В. Основи сучасних політичних і правових знань. К.: Вандекс, 2020. 156 с.
10. Цюрупа М.В. Політичні та ментальні засади російського імперіалізму. *Українознавчий альманах*. Випуск 30. К.: Міленіум, 2022. С. 22-29.

References

1. Afanasieva L.V., Hlebova N.I., Hlynska L.F., Andriushchenko A., Reshetnikova O. (2023). *Problemy ta trudnoshchi ukrainskykh zhinok, shcho prozhyvaiut na okupovanii terytorii* [Problems and difficulties of Ukrainian women living in the occupied territory]. *Ukrainoznavchyyi almanakh*. Vypusk 32. Pp. 8–13. (in Ukrainian).
2. Balanda A. (2008). *Cotsialni determinanty natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [Social Determinants of Ukraine's National Security]. K.: Byd-vo Hatsionalnoi biblioteky im. Bernadskoho. 413 p. (in Ukrainian).
3. Grabovs'ka I. (2022). *Zhinoche «oblychchya» viyny Ukrayiny proty rosiys'koho ahresora* [The female "face" of Ukraine's war against the Russian aggressor]. *Ukrainoznavchyyi almanakh*. Vypusk 30. Pp. 29–35. (in Ukrainian).
4. Grabovs'ka I. (2022). *Sub'yektyvatsiya versus masovizatsiya ukrayins'koho sotsiumu* [Subjectivization versus massification of Ukrainian society]. *Studia Orientalne*. Pol'shcha. No4. Pp. 71–82. (in Ukrainian).
5. Grabovs'ka I., Hrabovs'kyi S. (2023). *Khvyli hlobalizatsiyi, dekolonizatsiya ta heopolitychna sub'yektnist'* [Waves of globalization, decolonization and geopolitical subjectivity]. *Ukrainoznavstvo*. No1. Pp. 212–225. (in Ukrainian).
6. Zemfira Kondur, Afanas'yeva L.V., Bukryeyeva I.V., Hlebova N.I., Hlyns'ka L.F., Fal'ko N.M. (2022). *Rehional'nyy dosvid diyevykh mekhanizmiv vyrishennya trudnoshchiv i problem natsional'nykh menshyn v umovakh viyny: proyektnyy dosvid* [Regional experience of effective mechanisms for solving difficulties and problems of national minorities in war conditions: project experience]. *Ukrainoznavchyyi almanakh*. Vypusk 30. Pp. 89–96. (in Ukrainian).
7. Il'chuk L. (2010). *Ocnovni zahrozy ta priorytety rozvytku cotsialnoi bezpeky v Ukraini* [Main threats and priorities for the development of social security in Ukraine]. K.: Ukrainckyyi tsentr politychnoho menedzhmentu. URL: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=98&> (in Ukrainian).
8. *Konsolidatsiya ukraintsiv v umovakh rosiiskoi ahresii* [Consolidation of Ukrainians in the conditions of Russian aggression]. URL: <http://ipood.com.ua/novini/konsoldacya-ukrancv-v-umovah-rosysko-agres/> (in Ukrainian).
9. Tsiurupa M.V. (2020). *Osnovy suchasnykh politychnykh i pravovykh znan* [Fundamentals of modern political and legal knowledge]. K.: Vandeks. 156 p. (in Ukrainian).
10. Tsiurupa M.V. (2022). *Politychni ta mentalni zasady rosiiskoho imperializmu* [Political and mental ambush of Russian imperialism]. *Ukrainoznavchyyi almanakh*. Vypusk 30. Pp. 22–29. (in Ukrainian).